

ДРАГАН СТОЈАНОВИЋ

СРПСКИ КУЛТУРНИ ПРОСТОР И ЛОГОС

Беседа добитника

Поштовани љубитељи књижевности,
уважени поклоници дела Милоша Црњанског,

Када се каже „бескрајни плави круг”, неминовно се помишља на Црњанског. Онај који је овој награди дао овако лепо име заслужује похвалу и признање.

Када се каже Матица српска, онда је свакоме, а нарочито нама који је посматрамо из јужнијих и западних крајева, јасно да је она звезда у кругу српске духовности и логоса, који је светски и универзалан. Увек сам то, од младих дана, тако видео и разумевао.

Награда која спаја „бескрајни плави круг” и Матицу српску има посебну тежину и нарочит смисао. Ту је, везано за њу, и трећи елеменат, који је од великог, од највећег, значаја. Она се, наиме, додељује роману објављеном на целом „српском књижевном простору”. Тиме се, дакле, даје, колико је могуће, допринос јединствености тог простора, скреће се поглед на његову ширину и све што он садржи и обухвата.

Последњих деценија се, по ко зна који пут, радило, и доста је и урађено, на дробљењу, не само српског књижевног простора, него српског простора у сваком смислу. Постављене су свакаке границе, свакакви јазови и свакакве препреке, у доба европских и других „интеграција”. Разлози и узроци томе су умногоме у нама самима, али још много више у спољашњим налетима и „вихорима”, да бисмо били само „сламка међу вихорове”, с којом се може радити шта се хоће. Ту је посредни не само Drang, какав смо већ

упознали, то су сад Dränge разних врста, под другачијим, разноликим именима. Понекад уз свиленкасту и кадифену реторику.

Свако настојање да се ове границе, блатњави јазови и бесмислене препреке превазиђу и уклоне, не на последњем месту у духу, са свим разноликостима које он по природи ствари доноси, од највеће је важности.

Утолико сам, и пре свега због тога, почаствован овом наградом.

Српски књижевни простор мора се учвршћивати, надограђивати, држати отвореним и сагледавати као самосвојан. Другим речима, поглед на традицију из које израстамо и коју настављамо, ваља да буде упрен и ка садашњем тренутку и духовним изазовима које он намеће, као, не мање, и ка будућности, разноликим могућностима које себи отварамо у сагледивим и још несагледаним координатама које одређују и одређиваће светску књижевност, токове књижевног и сваког другог говора који ће у значајној мери обликовати слику света.

У стваралачком духу срећу се и прожимају сећање на оно што имамо и што нас је изобразило као личности, и неизвесности с којима се у сваком наредном кораку човек у времену, односно у историји суочава.

Ако је књижевно стваралаштво рад с енергијама логоса и у сфери коју он у сваком датом тренутку омеђује, онда се можемо упитати, и такво питање се већ и постављало, има ли нечега што нас у томе ограничава. *Реч, дух* – има ли људске егзистенције, *као људске*, без тога? Није ли дух лишен граница? Јесте. Дух не познаје границе. Али, имајмо на уму још нешто. Зна се где је речено: „Све ми је слободно, али све не користи; све ми је дозвољено, али не дам да ишта овлада мноме.” Или: „Све ми је дозвољено, али ми није све на корист; све ми је слободно, али не иде све на добро.” Ове исказе истржем из контекста – поступак, иначе, толико кућен. Зашто то чиним? Присећам се професора Воје Ђурића, оснивача Катедре за светску књижевност, како године 1966, кад сам почињао студије на тој катедри, тешком руком удара снажно о сто и каже: „Волео бих да видим тога ко ће да пародира мајку Југовића!” Деценијама касније, пишући о семантици ироније и пародије, поново ми се враћала та реченица. Могло би се исто узвикнути и мислећи на Антигону или Офелију, али и на неке наше савремене књижевнике и књижевнице, који у битном одређују српски књижевни простор. Јесте, могуће је пародирати, ругати се и исмевати се са свим и сваким. „Све ми је дозвољено.” Али, да ли је то на корист књижевности, писца и читаоца као логосних бића? Није. Могуће је пародирати и мајку Југовића, вулгаризовати такве садржаје нашег „књижевног простора”, па и псовати, али онај ко то

чини искључује тиме себе из сфере логоса, из подручја духа којим успела, дакле „духовита“ пародија или шала мора да буде прожета. Пародија се, писао сам пре двадесетак година, у једној тачки додирује с пуким кривељењем, сад бих могао додати и псовањем. Разни људи ће различито одређивати где је та тачка, али она свакако постоји.

Када у покушају пародирања изостаје и сам дух, о духовитости, наравно, не може бити ни говора, а поготову не било какве логосне вертикале. Тада је, заправо, поништен и оквир културе унутар које је на било који начин могуће разумети значењску игру двеју конфигурација, дакле оног што се пародира и саме пародије. У ком „духу“ би се могла замислити пародија мајке Југовића (или Антигоне)? Једино у оном који би био изван сваке културе, но онда он не би ни био дух, то јест он за човека ни би био ништа. Моменат негације у пародији увек постоји, али та негација не може бити негација саме претпоставке сваког конфигурирања, што ће рећи саме смислености. Уметник је слободан, али то значи да он, у својој слободи, мора бити у стању да влада собом. Када је то постигнуто, онда се слободно улази у „књижевни простор“ целог света, па тако и српска књижевност постаје његов део.

Црњански нам је држао пред очима цео свет, са свим оним што је у њему лепо, некад страшно, некад утешно, некад безутешно и несхватљиво. Ту су и Јен Мајен, и „мој Срем“, и „трешње у Кини“: речи истинског мајстора. Ту је и „мач“, усправан, упркос свему. Кад читамо *Сеобе*, видимо како изгледа кад се ратује за другога, али како је и кад се спас и неки „прави живот“ тражи на другој некој, супротној страни, где га, такође, тешко може бити. Кад читамо *Код Хијерборејаца*, видимо како изгледа кад се припрема разарање и пропаст сопствене постојбине, па се бежи у далеке, измаштане пределе, или у снове, од чега стварност неће бити боља. Кад читамо *Роман о Лондону*, видимо како је код оних који „кажу довиђења свом псу“, а странац који покушава да нађе уточиште и неки нов живот међу њима мора напоследку да се убије.

„Трешње у Кини“ потхрањују у свему томе слутњу, код понеког и уверење, да је лепо живети на земљи и да вреди родити се.

Тамна џучина је својеврстан наставак претходне моје књиге *Терка цијанској борца*, у којој су здружене три новеле. У обе те књиге се покушава да се на – како мислим и колико могу да видим – у неискушаној наративној парадигми проговори о ономе што је обележило столеће које је за нама, што је испуњавало и одржавало наше животе у њему, али га и унакажавало, унесрећивало, сужавало и осиромашивало. Егзистенција која је на разне начине и код сваког другачије сузбијана више него што би морало и смело

бити, суочавана с насиљем кога никако и нигде не би требало да буде, а поготову, кад је већ ту, да остане некажњено; и притом животи који не одустају од тежње да се досегне лепота, оствари љубав, одрже солидарност и другарство – смерност, храброст, али и свакојакe амбиваленције, моралне и психолошке, у којима се човек невољно налази: о томе је реч.

Тражи се од нас да „променимо свест”, али не по мери коју бисмо сами одређивали, живећи у историји каква већ јесте и сналазећи се у њеним савременим токовима, него претежно по мерицима у којима је више лицемерства него истински добре воље, и више неразумевања и незнања, а и надменог нехаја, него добре воље и кад је у нечему донекле има. Показује се да то не иде баш тако лако, а да књижевност, и уопште уметност, која би да угоди таквим захтевима или препорукама углавном не вреди много, а заправо најчешће не вреди ништа, ни са чијег становишта. То да и ми, како је и Црњански мислио, имамо неко своје становиште, није сасвим заборављено, иако га не заступамо увек најбоље. Нека буде и „сламка међу вихорове”, али остаје, као нека девиза, и реч *не усћукнуџи*, како ми пре кратког времена рече једна пажљива читатељка, која из свог угла тумачи и коментарише оно што нам се дешава.

Већ поодавно Црњански је преводио стару кинеску и јапанску лирику. Бог зна колико су ти препеви „верни”, колико уопште могу бити верни. Последњи хаику у избору Црњанског написао је песник Issa који је рођен у осамнаестом, а умро у деветнаестом веку. Он гласи:

Суха жабо,
не дај се!
Issa је ту!

Не дај се, џесник је џу – ми то данас читамо другачије него што је мислио јапански уметник, забринут и за најмање живо биће на земљи. И, вероватно, другачије, него што је тада, преводећи, Црњански мислио.

Не дај се! – шта још да се каже.